

Білоусова О. С.,
доктор економічних наук,
провідний науковий співробітник відділу державних фінансів,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ГЛОБАЛЬНІ ТОРГОВІ ВІЙНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІСКАЛЬНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ

Розвиток фіскального простору залежить, зокрема від внутрішніх економічних умов, рівня внутрішнього попиту на товари вітчизняного виробництва, відкритості економіки, а також впливу світових фінансових ризиків та змін міжнародних торговельних відносин на домінуючі та бюджетоутворюючі види економічної діяльності [1, с. 24]. З поглибленням глобалізаційних процесів локальні торгові війни між двома країнами спричиняють суттєвий вплив на зовнішньоекономічну діяльність третіх країн. Торгова війна між США та Китаєм, яка розгорнулася останніми роками, має значні економічні наслідки не лише для цих країн, а також для багатьох країн Європи. У період пост-пандемічної стабілізації актуалізуються проблеми корегування зовнішньоекономічної політики до сучасних умов, які характеризуються значним рівнем нестабільності економічного розвитку.

Нестабільність в економіці, яка була притаманна фазі фінансово-економічної кризи, набуває нових ознак під впливом глобальних викликів.

У майбутньому матиме місце посилення ризиків нестабільності на рівні національної економіки та на рівні світового господарства. Це означає, що нестабільність прогресує та розширює свій вплив на суспільство і державу у більшості країн через мегатренд, який розвивається і в результаті якого має місце формування на карті світу регіональних об'єднань, у середовищі яких загострюється конкуренція і протистояння та проявляється «національний егоїзм» [2, с. 12]. «Національний егоїзм», як мегатренд, дестабілізує односторонні та багатосторонні економічні відносини [2, с. 12]. Зміна функцій держави на етапі ринкових трансформувань вимагає адекватних змін у системі державних видатків, пошуку раціонального співвідношення ринку і держави [3].

Загалом це потребує перегляду або суттєвих змін у зовнішньоекономічній політиці з урахуванням вигід від національного протекціонізму, підтримки національних товаровиробників та експортерів, а також відповідного коригування фіскального простору. Таким чином, актуалізуються дослідження глобальних торгових війн, їх впливу на економіку та фіскальний простір третіх країн.

Торгова політика різних країн залежить від багатьох чинників, зокрема рівня відкритості економіки, будови глобальних ланцюгів створення вартості та участі в них національних підприємств [4, с. 37].

Для України ризики і виклики останніх років – ослаблення експортного потенціалу і слабке включення у нові конкурентні середовища [5]; доповнюється проблемами опосередкованого впливу зміни торговельних відносин Китаю та

США, США та окремих країн Європи на зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств та відповідно на фіскальний простір.

За даними Державної служби статистики України експорт товарів до Америки за 2018-2019 рр. зменшився на 152,1 млн дол США (з 1620,0 млн дол США у 2018 р. до 1467,9 млн дол США у 2019 р.). Проте, імпорт товарів за цей період збільшився майже у двічі – на 287,1 млн дол США (з 4110,6 млн дол США у 2018 р. до 4397,7 млн дол США у 2019 р.). У 2019 р. перевищення імпорту товарів над експортом становило майже у 3 рази (або -2929,8 млн дол США).

Загалом товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2019 р. складалася:

експорт – зернові культури (19,2% загального обсягу); чорні метали (17,5%); жири та олії тваринного або рослинного походження (9,5%); насіння і плоди олійних рослин(5,1%);

імпорт – машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (21,9% загального обсягу); палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (20,0%); засоби наземного транспорту, крім залізничного (9,5%).

У 2019 р. експорт мав сировинну спрямованість.

За даними опитування промислових підприємств оцінка поточного обсягу іноземних замовлень на виробництво продукції (експортного попиту) упродовж 2019 р. погіршувалася:

– у січні достатній (нормальний для сезону) обсяг експорту був у 29% опитуваних підприємств, а недостатній (нижче норми) у 21% підприємств;

– у жовтні достатній (нормальний для сезону) обсяг експорту був лише у 27% опитуваних підприємств, а недостатній (нижче норми) у 25% підприємств.

У січні-березні 2021 р. очікується зменшення обсягу іноземних замовлень на виробництво продукції (зниження експортного попиту у промисловості) на 10% до загальної кількості опитаних підприємств. Зменшення обсягу іноземних замовлень на виробництво продукції очікують 12% підприємств переробної промисловості.

Оцінка конкурентної позиції промислових підприємств на зовнішніх ринках у межах Європейського Союзу за жовтень-грудень 2020 р. погіршилася у 6% опитуваних підприємств. За межами Європейського Союзу конкурентна позиція промислових підприємств на зовнішніх ринках у аналогічний період погіршилася у 6% опитуваних підприємств.

У січні-березні 2021 р. виробничих потужностей промислових підприємств, урахувавши поточний обсяг замовлень та очікувані зміни попиту, більш ніж достатньо у 16% до загальної кількості опитаних підприємств і достатньо у 76% підприємств. Завантаженість виробничих потужностей промислових підприємств на початок 1 кварталу 2021 р. становила лише 63,8%, що на 4 в.п. менше відповідного показника на початок 2019 р.

У 2019 р. податкові надходження від підприємств металургійного виробництва зменшилися, порівняно 2018 р., і становили 13022,4 млн грн [6]. Це свідчить про фіскальні ризики щодо зменшення податкових надходжень від підприємств цього виду економічної діяльності.

Зменшення фіскального простору, зокрема від недоотримання податкових доходів, потребує зменшення бюджетних видатків, а також запровадження інших бюджетно-податкових інструментів забезпечення стійкості державних фінансів.

За підсумком січня 2021 р. найбільші темпи падіння мала металургія («мінус» 3,9%) через високу конкуренцію та протекціонізм у традиційних для української металургії країнах-експортерах [7].

Опосередкований вплив наслідків глобальних торгових війн на фіскальний простір України, як країни з малою, відкритою та переважно сировинною економікою, свідчать про необхідність мінімізації втрат та використання можливостей від ефекту заміщення контрагентів на зовнішніх ринках та отримання нових іноземних замовлень на виробництво продукції (експортного попиту) у промисловості. Реалізація цього можлива за умова ефективної взаємодії держави та вітчизняних підприємств.

Держава повинна створювати ефективні механізми моніторингу та адаптації до глобальних проблем економічного розвитку [8, с. 6].

Для моніторингу у зовнішньоекономічній діяльності та прийняття належних управлінських рішень можуть застосовуватися результати опитування підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності. Порядок організації та методологія проведення зазначеного спостереження наведено в Методологічних положеннях з організації державного статистичного спостереження "Стан ділової активності підприємств", затверджених наказом Державної служби статистики України від 17.06.2020 № 184. Методологічні аспекти цього документа загалом відповідають рекомендаціям щодо організації та проведення обстежень ділової активності підприємств, викладених в Об'єднаній гармонізованій програмі ЄС щодо обстежень тенденцій ділової активності бізнесу та споживання, та Керівництві ОЕСР із обстежень ділової активності [9-10].

У рамках державного статистичного спостереження формуються із місячною періодичністю показники щодо промислових підприємств:

- оцінка поточного стану підприємств стосовно: обсягу виробництва продукції, запасів готової продукції, замовлень/попиту на виробництво продукції, іноземних замовлень/експортного попиту на виробництво продукції (у відсотках);
- оцінка очікувань підприємств щодо перспектив розвитку (в наступні три місяці) стосовно: обсягу виробництва продукції, іноземних замовлень/ експортного попиту, відпускних цін на продукцію, кількості працівників (у відсотках);
- забезпеченість підприємств замовленнями (у місяцях).

Для цілей ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах нестабільності, а також для прийняття управлінських рішень щодо захисту інтересів вітчизняних підприємств необхідним інформаційним забезпеченням має бути оцінка очікувань підприємств щодо перспектив розвитку на наступні 12 місяців, а також наступні 3 роки. Для формування такої інформаційної бази пропонується внести зміни до частини першої розділу II «Загальні поняття та показники державного статистичного спостереження» Методологічних положень

з організації державного статистичного спостереження "стан ділової активності підприємств", затверджених наказом Держстату від 17.06.2020 № 184.

Наявність належної інформаційної бази забезпечуватиме формування бюджетно-податкових інструментів коригування фіскального простору для зменшення негативних наслідків глобальних торгових війн та створення умов для стійкого економічного зростання в Україні.

Список використаних джерел:

1. Білоусова О.С. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування фіскального простору для розвитку національної економіки. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Мукачєво, 6–7 квітня 2020 р.). Мукачєво: МДУ, 2020. С. 24–27.

2. Геєць В.М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку / В.М. Геєць; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ: Академперіодика, 2020. 456 с.

3. Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання: монографія / І.О.Луніна; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2020. 360 с.

4. Blanchard E.J., Bown C.P., Johnson R.C. Global Value Chains and Trade Policy. August 2017. URL: <https://www.chadpdown.com/wp-content/uploads/2019/01/BBJ-GVCs-2017.pdf>

5. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні / наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2019. 190 с.

6. Структура податкових надходжень за галузями економіки за 2019 р. *Рейтинг*. 2020. Вип. 1. URL:<https://rating.zone/wp-content/uploads/2020/02/struktura-podatkovykh-nadkhodzen-za-haluziamy-ekonomiky-za-2019-r..pdf>

7. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Огляд економічної активності (підсумки січня 2021 року). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=010de307-2345-4162-b5e5-1dd8b2f81d10&tag=OgliadEkonomichnoiAktivnosti>.

8. Шнипко О. С. Торговельні війни в умовах глобалізації: значення для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 21/2011. С.4–6.

9. The Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys: User Guide. Brussels: European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs. 2020. URL:

https://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/surveys/documents/bcs_user_guide_en.pdf. Updated February 2021. URL:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/bcs_user_guide_2021_02_en.pdf

10. Business Tendency Surveys. A Handbook. Paris: OECD, 2003. URL: <https://www.oecd.org/sdd/leading-indicators/31837055.pdf>